

Ղարաբաղ-Արցախ

Եթէ Քեզ Մոռնա՛նք, թո՛ղ Մեր...

Գրեց ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԱՆԴՐԷԱՍԵԱՆ

Ուրեմն անձկութեամբ ցաւագին տարեշրջան մը իր վախճանին կը հասնի արդէն: Բոլոր այդ ամիսներուն, շաբաթներուն, օրերուն՝ Ղարաբաղէն ու Հայաստանի մայրաքաղաք Երեւանէն մինչեւ անոր ականներն ու գիւղերը, եւ մինչեւ հողմացրիւ սփիւռքի մեծ ու փոքր համայնքները՝ հայ ժողովուրդը ապրեցաւ յոյսի ու վհատութեան, հոգեկան տուժաւանքի եւ իմացական մղձաւանջի դարաշրջան մը կարծես: Ան իր էութեան ամենէն խորունկ ընդերքէն կոհակուեցաւ, մայր հայրենիքէն ապօրինի խլուած Արցախի կարօտին ժայթքումէն, որ երկրաշարժի մը ցնցումով կլանեց բովանդակ հայութիւնը:

Այդ կուտակուած յուզումը հետզհետէ բորբոքեցաւ մակընթաց բողբոջի՝ հայրենի երկիրէն Ղարաբաղի յափշտակուելուն դէմ 70 տարիներ առաջ, եւ ան թանձրացաւ յարաճուն պահանջի, որ Մարզը վերադարձուի անոր պատմական իրաւատիրոջ ու դարձեալ միացուի Խորհրդային Հայաստանի պետութեան: Եւ Ստալինի քրէական քմայքով ոտնակոխուած իրենց իրաւունքին հատուցման արդար ակնկալութիւնը արտայայտելու իբրեւ ուժգին աղաղակ՝ Երեւանի մէջ գումարուեցան վիթխարի ցոյցեր, գանգատի ժողովներ, դժգոհութեան տողանցքներ: Օփերայի մեծ հրապարակին վրայ եւ շրջակայքը աւելի քան 800,000 հայ մարդիկ, կիներ ու պատանիներ խաղաղ, օրինապահ համախմբումներ կատարեցին: Անոնց նպատակն էր զօրավիգ կանգնիլ Արցախի իրենց եղբայրներուն ու քոյրերուն, որոնք հոն ընդհանրական ցոյցեր, նոյնիսկ գործադուլներ կը սարքէին, Ղարաբաղի ինքնավար Մարզին մայր հայրենիքին վերամիացնելու իրենց որոշումը հետապնդելու իբրեւ միջոցներ:

Աննախընթաց էին այս ձեռնարկները, տարերային էին անոնց շարժումները ծաւալով ու հեռահաս նշանակութեամբ: Խորհրդային իշխանութեան գոյառումէն ի վեր՝ երբեք չէին պատահած այսպիսի երեւոյթներ, բնաւ չէին կատարուած ընդվզումի նման արարքներ, որոնք շուարումի կը մատնէին Մոսկուայի նոր վարիչները: Անոնք կը դժուարանային բացատրել յարաճուն տագնապին պատճառները եւ անփորձ էին անոնց բարդութեան բանաւոր լուծումներ գտնելու փնտռութիւն մէջ: Որովհետեւ դարերով՝ Ռուսաստանը սեփական ազգային խնդիրները հարթած էր իր շահերուն ու բաղձանքներուն թելադրանքով: Իսկ հիմա՝ Միխայիլ Կորպաչով եւ գործակիցները կը հաւատային թէ Սովետական Միութիւնը հիմնապէս լուծած էր ազգային ներքին վէճերը, եւ ընկերվարական դաւանանքը ամբարցուցած էր ժողովուրդներու եղբայրութեան ոգին: Բայց անոնք տակաւ պիտի համոզուին, որ ինչպէս քրիստոնէական կրօնը, նոյնպէս ընկերվարական գաղափարականը, որպէսզի մարմնանայ էութեամբ, եւ որպէս իտէալ՝ անհրաժեշտ է որ հիմնաւորուած ըլլայ անցեալ ու ներկայ պատմական իրաւունքներու ճանաչումին եւ արդար պահանջներուն հատուցման վրայ:

Չարմանալի չէ, որ անոնք դժուար կը տեսնեն թէ ինչո՞ւ Ղարաբաղի Խորհրդարանը բանաձեւ քուէարկեց, որ Արցախը անջատուի Ատրպէյճանի վարչական լուծէն եւ միանայ Հայկական Խորհրդային Հանրապետութեան: Եւ ինչո՞ւ, նոյն ատեն՝ Հայաստանի Խորհրդարանը միաձայն հաստատեց՝ Ղարաբաղը ընդունելու իր սահմաններուն ու պետական կազմին մէջ: Բայց դժբախտաբար, Ստալինի պարտադրած Սովետական Սահմանադրութեան մէկ յօդուածին պայմանն է, որ Ատրպէյճանն ալ պէտք է հաւանի այդ որոշումներուն, որպէսզի գործադրուի Ղարաբաղի վերադարձին արարքը: Իսկ Պագու, «եղբայրական» հանրապետութեան մայրաքաղաքը, վաղեմի թշնամութեան կիրքով կը մերժէ համաձայնիլ Երեւանի եւ Ստեփանակերտի հայկական իշխանութեանց օրինական որոշումներուն եւ անոնց կը փոխադարձէ բռնութեան ճնշումներով, վայրագ սպանդներով:

Բայց Խորհրդային նոյն կեդրոնական Սահմանադրութիւնը կը տրամադրէ ուրիշ յօդուածով մը, որ Միութեան անդամ որեւէ ազգային փոքրամասնութիւն օժտուած է իր ազգային փոքրամասնութիւն ինքնորոշման հաւաքական գոյավիճակին ինքնորոշման

իրաւունքով: Եւ Ղարաբաղի հայութիւնը պարզապէս Սահմանադրութեան ընծայած այդ բացայայտ իրաւունքը կը գործադրէր, երբ Հայաստանին վերամիանալու իր բաղձանքը կ'արձանագրէր, իր կամքը կը հռչակէր, սեփական խորհրդարանին որոշումով:

Հայոց մայր հայրենիքին եւ Արցախի մէջ նախաձեռնուած բողբոջի ցոյցերը ուղղուած էին 70 տարի առաջ Ստալինի պարտադրած դաժան խզումին դէմ, որ Ղարաբաղը բաժնեց Երեւանէն ու դրաւ Պագուի հեղինակութեան տակ: Իսկ ժողովրդային հաւաքները, թէկուզ օրէնքը խախտելով, կը պահանջէին, որ մայրն ու զաւակը, (Երեւանը եւ Ստեփանակերտը) դարձեալ միացուին, իբրեւ սրբագրուած անցեալի եղբրական մեղքի մը: Եւ տարակոյս չկայ, թէ խօսքի, գիրի, շարժումի այս արտասովոր արարքները բնական արդիւնքներն եղան ղեկավար Միխայիլ Կորպաչովի յայտարարած հրապարակայնութեան, վերակառուցման ու ռամկավարացման լուսաւոր գաղափարներուն, որոնք կ'առաջադրեն Խորհրդային Միութեան բոլոր ժողովուրդներու քաղաքական, տնտեսական, մշակութային կառուցուածքն ու կենցաղը յեղաշրջելու դէպի արմատական բարեկարգութիւն:

Մոսկուայի մէջ գումարուած Գերագոյն Սովետը՝ Համամիութենական Խորհրդարանը, կազմեց նաեւ բաղկացուցիչ ազգերու սահմանային ու յարակից վէճերը քննելու, անոնց արդար լուծումներ գտնելու օրակարգով: Հաւանաբար

Ատրպէյճանի սահմաններուն մէջ պարտադրուած սխալը, որ պէտք էր սրբագրուի, լուրջ վերաքննութենէ մը ետք:

Սակայն յայտնօրէն, Խորհրդային Միութեան նոր վարիչները չէին ակնկալեր, որ իրենց դաւանած ու ջատագոված ընկերվարական սկզբունքներուն վրայ, ազգային ձգտումներ այսքան գերակշիռ պիտի ճնշէին: Չանգուածային ցոյցերու ազդեցուցիչ ծաւալին եւ ուժգնութեան հանդէպ՝ անոնք չկրցան տեսնել հիմնական իրողութիւնները: - Որ հայ ժողովուրդը ազգայնամոլ տենչերու մոլորանքէն չէ բռնուած երբեւէ, ան ո՛չ մէկ թիգ հող կ'ուզէ որեւէ դրացի պետութեան սեփական երկիրէն, ան «եղբայրական» ըլլայ կամ ոչ: Բայց երբ հայութիւնը, որպէս ամբողջութիւն կը պահանջէ Ղարաբաղը, անոր համար չէ միայն, որ հոն հաստատուած կ'ապրին շուրջ 125,000 հայեր, այլ որովհետեւ այդ հողամասը, Արցախը, անբաժան մասը կազմած է Հայաստանին եւ հայոց ազգային սեփականութիւնը եղած է հնագոյն դարերէն մինչեւ ներկայ, - երբ Ատրպէյճանի թուրքերուն նախահայրերը տակաւին վաչկատուն ցեղախումբեր էին կեդրոնական Ասիոյ տափաստաններուն վրայ:

Այս պարզ, բացարձակ ճշմարտութիւնն է, որ չեն կրնար ըմբռնել նոյնիսկ օտար, չէզոք թղթակիցներ: Օրինակ՝ անգլիացի ծանօթ գրող մը, Բեթրիք Գոգպլըրն, յօդուած մը հրատարակած է Ղարաբաղի տագնապին նուիրուած. «Տը Կապէթ» թերթին

զայն դիմագրաւող ամենէն դժուար, որովհետեւ բարդ խնդիրը պիտի ըլլայ հարթել Սահմանադրութեան այդ երկու յօդուածներուն հակասութեան պատուարը: Անոնցմէ մէկը նպաստաւոր է Պագուին, քանի որ Ղարաբաղի ինքնավար Մարզը կը ձգէ Ատրպէյճանի վարչական իրաւասութեան ներքեւ: Իսկ միւս յօդուածը կը զօրացնէ Հայաստանի պահանջը, քանի որ Արցախի հայութեան ինքնորոշման իրաւունքը կը հաստատէ: Կորպաչովի հռչակած նոր ազատութեան եւ վերակառուցման սկզբունքները խանդավառ յոյսեր ներշնչեցին Հայաստանի եւ Ղարաբաղի կուսակցական, պետական առաջնորդներուն, գրողներուն, մտաւորաւոր դասերուն ու ժողովրդային բոլոր խաւերուն, որ կրնան իրենց գաղափարները ցանկութիւնները յայտնել եւ արդարացի պահանջները հրապարակել, մայր հայրենիքին եւ Արցախին միացման համար: Մանաւանդ՝ Միխայիլ Կորպաչով եւ ուրիշ գործակիցներ յայտնեցին, թէ Ստալինի մեղանշումներէն մէկն էր Հայաստանի եւ

Օգոստոս 8ի թիւին մէջ, գորարտատպեց նաեւ «Լոս Անճելլոս Թայմզ» ազգեցիկ օրաթերթը: Անոր գրութեան յատկանշական խորագիրն է. - «Հայաստան - Կորպաչովի առաջին մեծ սխալը»:

Իսկ ի՞նչ է եղած խորհրդային ղեկավարին այդ «յոռեգոյն սխալը», այն որ Կորպաչով անցեալ Յունուարին անմիջապէս չխափանեց հարիւր հազարաւոր հայերու ցոյցերը, երբ գիտէր թէ հողամասդային սահմանները չէին կրնար փոխուիլ: «Բաց ձգելով հարցը՝ ան Հայաստանի մէջ բարձրացուց ակնակալութիւններ, որոնք իմք բնաւ ի վիճակի չէր գոհացնել»: Եւ ինչո՞ւ, որովհետեւ, «Եթէ Լեռնային Ղարաբաղը եւ անոր 165,000 բնակչութիւնը վերադարձուէին Հայաստանի՝ ատոր անմիջական արդիւնքը պիտի ըլլար զայրոյթի պոռթկում մը Ատրպէյճանի մէջ, գլխաւորաբար ուղղուած տեղական հարցերուն դէմ»: Ինչպէս եղաւ «Սովետայիթի մէջ»:

«Բայց աւելի յոռեգոյնը Կորպաչովի տեսակէտով (Շար.ը տեսնել 10րդ էջ)

(Շար. 9րդ էջէն)

տէն՝ Սովետ դեկավարութիւնը չի համարակիր որբւէ նախընթաց ստեղծել հողամասային կամ սահմանադրական փոփոխութիւններ կատարելու ի նպատակ շայաստանի՝ առոնց ունենալիք հետեւանգ-նորուն պատճառով ուրիշ ազգային փոքրամասնութեան վրայ խորհրդային Միութեան մէջ: Շուրջ 50 կամ 60 միլիոն Սովետ քաղաքացիներ կ'ապրին իրենց սեփական համարապետութեան սահմաններէն դուրս եւ բոլորն ալ կրնան պահանջներ յարուցանել, իրենց կացութեան փոփոխումին համար»:

Միխայիլ Կորպաչով ինքն ալ այս նոյն կարծիքները յայտնեց Նորհրդային Միութեան Գերագոյն Սովետին այն նիստին մէջ, որուն կը մասնակցէին, Ատրպէյճանի պետերուն հետ, Հայաստանի պատուիրակութեան անդամներու նախագահ Հրանդ Ոսկանեանը, Առաջին Գարտուղար Սուրէն Յարութեանը, Երեւանի պետական համալսարանի նախագահ եւ երեսփոխան Ս. Համբարձումեանը եւ գրող ու երեսփոխան Վարդգէս Պետրոսեանը: Անոնց զրոյցը երբեմն բանավէճի սուր բնոյթ ստացաւ: Հայ ներկայացուցիչները շեշտեցին պատմական եւ իրաւական պատճառները, որոնք անհրաժեշտ կը դարձնեն, որ Ղարաբաղի ինքնավար Մարզը անջատուի Ատրպէյճանի ճշնող հովանիէն եւ վերադարձուի անոր հինաւուրց իրաւատիրոջ, Հայաստանին: (Գրական Թերթ»ի 23 Յուլիսի թիւը, յաւելուածով, հրատարակած է այս զրոյցին մանրամասն արձանագրութիւնը):

Այդ կազմակերպութեամբ, Կորպաչով պատասխանեց, թէ Ատրպէյճանի մէջ աւելի քան 400,000 հայեր կը բնակին, մեծ մասը Պագու: Իսկ Վրաստանի սահմաններէն ներս շուրջ 500,000 հայեր կ'ապրին, կեդրոնացած մայրաքաղաք Թբիլիսի մէջ: Ուրեմն անոնք ալ կրնան հողային պահանջի հարցեր յարուցանել: Բայց հիմնապէս անճիշդ եւ անարդար են թէ անգլիացի գրողին եւ Նորհրդային Միութեան կուսակցապետ ու նախագահ Միխայիլ Կորպաչովի յիշած համեմատական օրինակները: Որովհետեւ, վիճակագրական թուանշանները կը հաստատեն, թէ Նորհրդային Հայաստանի պետական սահմաններէն դուրս, Պագուէն ու Թիբիլիսիէն մինչեւ Մոսկուա ու Տաշկենտ՝ աւելի քան 1,000,000 հայեր կ'ապրին: Բայց ամբողջ աշխարհի վրայ չի՞ գտնուիր որեւէ խելագար հայ, որ այդ վայրերէն թէկուզ թիզ մը հողի պահանջ նոյնիսկ չընէ՞ր: Մինչդեռ, Ղարաբաղը, Արցախը, իրողպէս բացառիկ իրականութիւն մը կը հաստատէ, ուրեմն տարբեր չափանիշներով, տարբեր դատաստանով պէտք է վճռել անոր գոյավիճակը:

Ո՛չ ոք, Պագուի եւ Մոսկուայի մէջ, չի՞ ժխտեր բացարձակ ճշմարտութիւնը, թէ Ղարաբաղ - Արցախը հայկական հողամաս եղած է, պատմական Հայաստանի անբաժան մասը կազմած է վաղեմի դարերէն մինչեւ 70 տարի առաջ, երբ Ստալինի մէկ քրէական որոշումով՝ ան իբրեւ ինքնավար Մարզ կալանուեցաւ Ատրպէյճանի սահմանագլուխէն ներս: Միայն այդքան ժամանակ, Ղարաբաղը սեղմուեցաւ Պագուի բռնաւոր լուծին տակ: Եւ այդ անժխտելի իրողութեան հանդէպ՝ Հայաստան եւ հայ ժողովուրդը ապրեցան հատուցման յոյսի ու վհատութեան տուայտանքի ամիսներ, - Սումկայիթի թուրք եղեռնագործներուն ոճիրի տարաբախտ զոհերուն սուգին հետ:

Բարդ ու տազնապալի այս կացութեան բանաւոր, արդարացի լուծում մը որդեգրելու համար.

«Սովետ Միութեան Գերագոյն Սովետի Ազգութիւնների Նորհրդում ստեղծուած յատուկ յանձնաժողովը ուսումնասիրում է Լեռնային Ղարաբաղի խնդիրը, այն յետագայ քննարկման ներկայացնելու համար: 25° որ, ինչպէս նշել է ՍՄԿԿ Կենտկոմի գլխաւոր Գարտուղար Միխայիլ Կորպաչովը, «2ի կարելի ամէն մի հարց մէկընդմիջ լուծուած համարել: Ամէն մի հարց ունի իր շարունակութիւնը, գարգացումը եւ դա վերաբերումը նաեւ ազգային յարաբերութիւնների հարցին»:

Եւ այդ եզրակացութիւնները պիտի արձանագրուին Նորհրդային Միութեան Գերագոյն Օրէնքին, Սահմանադրութեան մէջ, որ շարք մը ազգային, տնտեսական ու վարչական բարեշրջումներու պիտի ենթարկուի 1989ի տարուան ընթացքին: ***

Լեռնային Ղարաբաղ, - Հայկական Արցախ: Ան իր 1,760 քառակուսի մղոն ծաւալով՝ փոքր

հողամաս մըն է Ատրպէյճանի 33,436 քառակուսի մղոն տարածութեամբ երկիրին մէջ, որ երեք անգամ աւելի ընդարձակ է Հայաստանի 11,306 քառակուսի մղոնով սահմանափակ բնօրրանէն: Ինքնավար Մարզին շուրջ 160,000 բնակչութեան 125,000 հոգին, ուրեմն մօտ 80 առ հարիւրը կը կազմեն հայեր եւ միայն 25,000 ազերիներ կ'ապրին հոն, աննշան քանակ մը Պագուի գլխաւորած թուրք պետութեան աւելի քան 6,000,000 բնակիչներուն մէջ:

Ատրպէյճանի համար՝ Ղարաբաղը անհարազատ պատահ մըն է, յափշտակութեան աւար մը, խլուած իբրեւ թէ «եղբայրական» Հայաստանի հանրապետութեան չքաւորի լեռնաշխարհէն:

Մինչդեռ՝ հայ ժողովուրդին եւ անոր մայր հայրենիքին համար, Ղարաբաղ Արցախը անոնց միսէն միս է, ոսկորէն ոսկոր է, հոգիէն հոգի է, անցեալի կենդանի պատմութեամբ, ազգային ու մշակութային ժառանգութեամբ, իր հազարամեայ յուշարձաններով, եկեղեցիներով, խաչքարերով ու գերեզմաններով...: Վաղեմի տարրերէն մինչեւ Դաւիթ Բէկի եւ Միխայիլ Սպարապետի մղած ազատագրական կռիւներուն շրջանին եւ մինչեւ վերջին հայրենական պատերազմի տարիներուն՝ Ղարաբաղի հայութիւնը մարմանւորած է հայոց ազգային խառնուածքին ազնուագոյն տարրերը, ան դարձնած է արդարադատ ու ճշմարտախօս նկարագիր, եղած է ազատութեան, քաջութեան ու խիզախութեան արտայայտիչ խորհրդանիշ եւ այդ յատկանիշները կազմած են անոր աւանդական ժառանգութիւնը:

Ռուս ականաւոր բանաստեղծ եւ մտաւորական առաջնորդ Սերգէյ Գորոտիցկի գործակից եղած է համբաւաւոր ու հայասէր Մակսիմ Կորզի եւ Վալերի Բրիւսով ուսուցողներուն: Ան ապրած է 1884-1967ի տարիներուն: Շարք մը յօդուածներ գրած է հայ ժողովուրդին ենթակուած ջարդերուն ու տարագրութեան սարսափներուն մասին, թուրքերու արիւնարբու բարբարոսութեան իբրեւ անմեղ զոհեր, «Հայաստանի Աղէտները», «Կենդանի Գերեզմանոց» եւ նման եղբրական խորագիրներով: Անոնց վարդին Գորոտիցկի հրատարակած է նաեւ երկար յօդուած մը 1919ին, նուիրուած «Ղարաբաղ»ին, որուն մէջ վարակիչ ուժգնութեամբ կը պատկերացնէ այդ մարզին հայութեան փառաւոր անցեալին եւ կենսալի ներկային գերագանց նշանակութիւնը հայ ժողովուրդին ազգային գոյամարտին ու մշակութային ժառանգութեան մէջ: Շատ հետաքրքրական են ուսուցող Գորոտիցկիի կարգ մը պերճախօս հաստատումները այդ մասին:

«Այնտեղ, Ղարաբաղի անտիկ քարոնմաններում, որ Կարսի եւ Սեւանի քարոնման դաշտերի շարունակութիւնն են, աւելի քան երկու հազար տարի, հայ ժողովուրդը տոկացել է քոչուոր ցեղերի յարակուսմանը՝ պահպանելով իր մշակոյթը, պահպանելով իր ազգային դէմքը:

«Ազգագրական, տնտեսական ու լեզուական առումով լինելով միասնական, Ղարաբաղը դարձել է Հայաստանի միջնաբերդը, մրա արեւելեան թելը: ... սիւնիկի (այդպէս էր կոչուում Ղարաբաղը) իշխանութեամբ մեկնութիւնները հիմ ժամանակներում բազմիցս են սեփական ուժերով տեղի հողերից բշու թշնամում:

«Բնութիւնը եւ պատմութիւնը Ղարաբաղում ստեղծել են վառ արտայայտուած ձեւով: Աշխարհով մէկ սփռուած դարաքաղցիները հեշտ է ճանաչել ամէնուր: Գործունէութեան լայն թափ, ամձնուրաց փառութիւն, կեանքը վտանգելու պատրաստակամութիւն, իմբատիպ յամառութիւն. շիտակը նպատակամտութիւն: Կենցաղի մահապետականութիւն՝ ահա դարաքաղցու համակրելի յատկանիշները, որոնք ահա հայի հիմ առաջինութիւնների համակերպողութեամբ են...:

«Այսպիսի է Ղարաբաղի նշանակութիւնը Հայաստանի համար: - Հայաստանը կորցնէր Ղարաբաղը, ապա ազգերի իմբոռոշման գաղափարը - հարկաւ խիստ կ'ոտնահարուէր: Եւ ընդհակառակը, տէրը լինելով Ղարաբաղի, Հայաստանը կը ստանայ մշակութային եռանդագին ուժի հուժկու յորձանք, որ յորդելով Հայաստանի աւերուած տարածութիւնները, դրամք կը բեղմնաւորուի մշակոյթով, եւ դրանով իսկ կ'ամբողջացնի Ղարաբաղի բացմադարեան պանծալի պատմութիւնը:

Երկար մէջբերում մը կատարեցինք ուսուցողի բանաստեղծ Սերգէյ Գորոտիցկիի առարկայական յօդուածէն, գրուած 1919ին: Ան խոր ճանաչումով նկարագրած է Հայաստանի եւ Ղարաբաղի անցեալ

պատմութեան յատկանիշները եւ անոնց անբախտելի միութեան կենսական նշանակութիւնը հայ ժողովուրդի ազգային գորացման ու մշակութային զարգացման համար: Ռուս գրողը ջերմ համոզումով կը վկայէ բացայայտ ճշմարտութիւնը, որ Ղարաբաղ-Արցախը, Միւնիքը կազմած են Հայաստանի անբաժան մասը «աւելի քան երկու հազար տարի»: Եւ անոնք միասնաբար ապրած են, կերտած են ազատութեան համար մղուած անհաւասար կռիւներու երկարածիգ պատմութիւն մը, հիւսուած հերոսական յաղթանակներու, ողբերգական պարտութեանց դրուագներով: Մինչ այդ ամբողջին մէջ ազերի թուրքերու գոյութեան մասէն յիշատակութիւն անգամ չկա՞յ...:

Եւ ահա՝ «Ատրպէյճանցի բանաստեղծ-գիտնական մը», Բախտար Վահրգատէ անունով, կը պատգամէ.- «Հնդից բաժին չեմ տայ», իբրեւ պատասխան Հայաստանի եւ հայ ժողովուրդի արդար պահանջին, որ Ղարաբաղը վերադարձուի անոր պատմական իրաւատիրոջ, հայութեան: Յայտնօրէն. անոր մէջ բանականութիւն ու խղճմտանք ամբողջապէս զոհ ինկեր են ցեղասպանի ժառանգական մոլուցքին: Այլապէս՝ ան պիտի անդրադառնար, թէ խարդաւանքն ալ ծիծաղելի ու քրէականը լլալու սահման մը պիտի ունենայ: Եթէ ազերի թուրք բանաստեղծը «Հնդից բաժին չեմ տայ»

Յաղորդի շրջանի եկեղեցիի մը լուծած աւերակները

կը ճշայ հողաշերտի մը համար, որ միայն 70 տարի պահեր են Հայաստանէն խլուած.- հապա ինչպէ՞ս հայ ժողովուրդը կրնայ բաժին տալ ի՞ր հողէն, Ղարաբաղէն, որ աւելի քան հազար տարի իր սեփական սեփալը, պատմութիւնը, մշակոյթը, որբատեղիները պարունակած է:

Բախտար Վահրգատէ, նոյնիսկ ներշնչուած բանաստեղծ իբրեւ, քերթուած մըն ալ ժայթքած է, թաթաւուն շարախանձ խիղով.

«Քեզի ինչպէ՞ս ընկեր, եղբայր անուանեմ,
«Որ ինձնից հող եւ պահանջում հիմա,
«Քանի՞ անգամ եմ աչքերդ համել,
«Հողի վրայ աչք գցելու համար
«Միթէ՞ դա երբեք դաս չի լինելու,
«Թէ՞ աւել արեան ունիս յեղելու:

Բանաստեղծ, բայց անոր տողերուն մէջ չկայ նոյնիսկ հիւստի մը իմաստի կամ արուեստի: Անոնք ողորուած են ժանտ ատելութեամբ, արիւնածարաւ արտոժակի մաղձով, ժառանգուած իր բարբարոս նախնիքներէն:

Իսկ հայ տաղանդաւոր բանաստեղծ Վահագն Դաւթեանի պատասխանը, իր զսպուած ցասումին մէջ անգամ՝ ազնուական հեղուքեան ոգին կը յայտնէ.

«Մէկ է, չէք կարող դուք աշակերտել,
«Ինձնեքդ գիտէք, արեան էք սովոր,
«Սովոր սպաննելու կաշի քերթել:
«Ու երբ քարերն են անխօս վկայում,
«Թէ մեմք եմք արդար տերերն այդ հողին,
«Ու երբ ձեր անգոր կեղծիքն է վայում,
«Մաղձից խնթաւում, փոխում էք ռիսի»:

Նորամտը ահարկու, անկամար չի է թուրք գրողին վայրագած ջարդի սպառնալիքը.- Քանի՞ անգամ եմ աչքերդ համել» վայրագ կաղկանջին եւ հայ բանաստեղծին արտայայտած ափսոսանքի զգացումին եւ պերճախօս ճշմարտութեան ոգեկոչումին միջեւ: Ատիկա աղաղակող վկայութիւն կը

ԱՐՑԱԽ

(Շար. 10րդ էջէն)

հաստատէ հայ եւ թուր ժողովուրդներու միջեւ առհաւական նկարագիրներու, աւանդութեանց, շարժառիթներու արարքներու տարբերութեան: Հայերը խլած են խաղաղասէր, ստեղծարար, կառուցանող, ազատութեան եւ արդարութեան իտէալներու ախոյեան: Իսկ թուրքերը, իրենց բովանդակ սրտամութեան ընթացքին եւ իրենց նուաճուն բոլոր երկիրներուն մէջէն՝ միայն աւեր ու կործանում, գերութիւն ու կոտորած, թըշուառութիւն ու տառապանք սփռած են:

Թուրքեր-ազերիներ, եղեռնի վարժութեան կալանաւոր, իրենց սրապենական վայրագութեան նորագոյն ապացոյցները տուին Ղարաբաղի շուրջ ստեղծուած մաքառումի ամիսներուն, Հայաստանի եւ Ատրպէյճանի միջեւ: Պատմական վաւերականութեամբ, Ղարաբաղ-Արցախը աւելի քան երկու հազար տարիներ հայոց հայրենիքէն անբաժան մասը կազմած է եւ միայն 70 տարի առաջ, իրրեւ ինքնավար մարզ, Ստալինի յանցապարտ որոշումով դրուած է Ատրպէյճանի վարչական հովանիին տակ, որ եղաւ իրաւագրկումի ու ճընշումի կապանք մը հայ բնակչութեան վրայ: Եւ Միխայիլ Կորպաչովի հռչակած ազատութեան դադարներէն ներշնչուած, հայ ժողովուրդը, թէ Երեւանի եւ թէ Ստեփանակերտի միջոցով՝ պահանջեց Ղարաբաղի վերամիացումը Հայաստանին: Եւ երկու մայրաքաղաքներուն մէջ հայերը գումարեցին վիթխարի բազմութեամբ համախմբումներ այդ նորատակը հետապնդելու համար: Բայց բազմամարդ, կարգապահ ժողովներուն ընթացքին ոչ խռովութիւն տեղի ունեցաւ, ոչ համակրանքի արտայայտութիւն եղաւ ոռւսներուն դէմ, ոչ ալ ատելութեան ու թշնամանքի դէպքեր պատահեցան ատրպէյճանցիներու հանդէպ:

Բայց պատկերը եղբրականօրէն տարբեր եղաւ Ատրպէյճանի մէջ: Սուվկայիթի, Կիրովապատի, Նախիջեւանի եւ ուրիշ վայրերու մէջ, հայերու դէմ հալածանք, թալան, արիւնալի ոճիրներ ու բռնարարումներ կատարուեցան: Ազերի իշխանութիւնը չփորձեց խափանել այդ եղբրական յարձակումները անպաշտպան հայ զոհերու դէմ: Ընդհակառակը .-

Պագուի մէջ աւելի քան 600,000 բորբոքած թաթարներ բողոքի ցոյցեր սարքեցին, Ղարաբաղը անպայման իրենց լուծին տակ պահելու պահանջով: Հոն, մուկանած եւ արիւնի ծարաւ կորկողներ աղաղակեցին սպանդի կարգախօսներ .-

«Մահ հայերուն
«Մահ ոռւսերուն,
«Կեցցէ Խոմէյնի . . .»

Եւ նոյն բարբարոս կանչերը կը կրէին նաեւ ցուցանակներու վրայ: Անոնք չգոհացան միայն խուժանային պոռչտութեամբ: Խաժամուժը, իր անգուսպ կատաղութեան մէջ սպաննեց նաեւ երեք ոռւս զինուորներ, որոնց միակ միտքը այն էր, որ կը փորձէին պաշտպանել հայերը ատրպէյճանցի եղեռնագործներու գրոհներուն դէմ:

Աւելի քան կէս դար առաջ՝ Եղիշէ Չարենց, իր «Ստամբոլ» քերուածին մէջ այնքան ուժգին, հարազատ կը պատկերացնէ թուրքին խուժուժ նկարագիրը:

«Դու մեռելիս - Սուլթան Ծաթի . . .
«Բայց դարեր շարունակ - մինչեւ օրըս,
«Կենդանի է, սերած - Քո կաթից -
«Քո դաժան, ժանտ թոռան թոռը»:

Ատրպէյճանցիին ցեղով, կրօնով, լեզուով իրեն հարազատ կը ճանչնայ թուրքիան: Եւ հաւատքի ու զգացումն այդ հանգիստութիւնը բնական է: Իրովհետեւ Պագուի թուրքին ու Ստամպուլի թուրքին հոգեկան ու ֆիզիքական նոյնութիւնը բացարձակ է, անխզելի է, իրենց պապերուն սերմերէն մինչեւ ներկայ սերունդներու վայրագութեան քաղցն ու ծարաւը: Պագուի պաշտօնա-

կան դէմքերէն մէկը կը պատասխանէ Պոլիսէն այցելող թուրք լրագրողի մը հարցումին, Ղարաբաղի համար մղուող պայքարին կապակցութեամբ:

«- Եթէ հայերը աւելի առաջ երթան ու դէպքերը հակակշիռի սահմաններէն ելլեն, ինչ կը պատահի:

«- Հայերը նախ մեզ, ապա Մոսկուան կը գտնեն իրենց դէմ: (Ազերին պարզապէս կը բանդագուչէ Մոսկուայի պարագային, որովհետեւ ոռւսեր երբեւիցէ հայոց դէմ պիտի չելլեն, Ատրպէյճանը պաշտպանելու համար): «- Իսկ եթէ աւելի առաջ երթան՝ բոունցֆի նման Թուրքիան կայ իրենց գլխուն: Ո՞ր կրնան երթալ . . .»:

Հրճիգի շարախինդ կիրքն է, որ կը քրքջայ կարծես, Պագուի ներկայացուցիչին բերանին մէջ: Ան կը ցանկայ, որ «հայերը աւելի առաջ երթան», մինչեւ զինական բախում, եւ կ'ազդարարէ եռապատիկ սպառնալիքով:

«Նախ մեզ, ապա Մոսկուան», եւ յետոյ, ալ ինչ յետոյ ուրեմն. «բոունցքի նման թուրքիան կայ իրենց գլխուն, - ինչպէս եղաւ 1920ին, երբ թրքական զուեղերը մահ ու աւեր սփռելով իրենց դիրքն առաջխաղացքի ճամբուն շուրջ, էրզրումէն հասան մինչեւ Կարս եւ անկէ արշաւեցին Երեւանի վրայ, մինչեւ անոր մերձակաները . . . եւ Հայաստանն ու հայ ազգութիւնն վերջնական, ամբողջական բնաջնջումէ փրկուեցան, շնորհիւ Մոսկուայի ընծայած ռազմական հովանիէն, երբ 1920ի նոյեմբեր 29ին, հայոց հայրենիքը յայտարարուեցաւ Խորհրդահայ Հանրապետութիւն: Այդ հեռաւոր ցնորքէն վերագարձը երազելով էր, որ Ատրպէյճանի վարիչները Պագուի մէջ սարքուած խռովարար ցոյցերուն առեւն պարզեցին նաեւ ներկայ թուրքիոյ պետական դրօշակը, ինչո՞ւ Ղարաբաղի կըրկնակի յափշտակութեան իրենց անյագ ախորժակով:

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԱՆԴՐԷԱՍԵԱՆ

(Շար. 1)

Ղարաբաղ-Արցախ

Եթէ Քեզ Մոռնա՛նք, թո՛ղ Մեր...

Գրեց ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԱՆԴՐԷԱՍԵԱՆ

(Ծար. Ասիտրդ թիւն)

Բայց հայ ժողովուրդին հրաշալի փրկութեան ու վերածնունդին այն օրերէն դարաշրջան է անցեր արդէն: Եւ թուրքիան, այն ողբերգական տարիներէն մինչեւ ներկան՝ ոչ միայն «բռունցք», այլ նոյնիսկ փետուր յանդգնած չէ շարժել Հայաստանի դէմ: Որովհետեւ, ինչպէս քնարերգած է խորհրդահայ տաղանդաւոր բանաստեղծուհին, Սիրվա Կապուտիկեանը իր մէկ քերթուածին մէջ. Արաբսի մի ափից միւսը՝ Հիւսի, ցանապարիք անցնում է Մոսկուայից...: Եւ Պագուրի արիւնածարաւ գրողը ի զուր կը պոռայ, - «Քանի անգամ եմ աչքերդ հանել...»

Իշխանութեան շրջանին՝ ականաւոր հայ դիւանագէտներ բարձրագոյն դիրքերու հասած եւ նշանակելի դերեր կատարած են Սովետ Միութեան եւ Հայաստանի կառավարութեանց մէջ. - ինչպէս Լեւոն Գարախան, Ստեփան Շահումեան, Անաստաս Միկոյեան, Մարաջախտ Իվան Պարզամեան, Ալեքսանտր Միասնիկեան, Սահակ Տէր Գաբրիէլեան, Աղասի Խանջեան, Ասքանազ Մուսեան եւ ուրիշներ:

Քաղաքական ասպարէզի վրայ իմաստուն ղեկավարներ, դիւանագէտ միտքեր ունեցած է հայութիւնը, բայց դժբախտաբար՝ հասարակութեան մէկ կարեւոր մասը բաւական

հարցադրոյցներու եւ զեկուցումներու մէջ. - «Ժամանակն աշխատում է մեր օգտին», եւ «Լեւոնային Ղարաբաղը պէտք է քարգաւառի» շեշտաւորումով: Անոր ծրագիրն է Արցախը զօրացնել ազգասէր մշակոյթով. - հայկական ճարտարապետութեան ոճով կառուցանել հիմնարկներ, ծաւալել հայ վարժարաններու ցանցը, զարգացնել անոնց մէջ հայերէն լեզուին ուսուցումը, վերականգնել հայկական հին յուշարձանները: Բայց այդ մեծնարկներուն իրագործման համար անհրաժեշտ է «Ժամանակ տալ», եւ անժամանակ ցոյցերը, մանաւանդ գործադուլները կը խափանեն կատարուող աշխատանքին արդիւնաւորումը:

Այդ նպատակն բացայայտող «դիմում» մը յայտարարուած է «Կուսակցութեան Լեւոնային Ղարաբաղի Մայրկոմի եւ ԼՂԻՄ-ի ժողովրդական դիպուտատներին Սովետի Գործկոմին» կողմէ, ուղղուած «Մարզի կոմունիստներին, բոլոր աշխատուորներին»: Հոն ուժգնօրէն կը շեշտուի կարեւորութիւնը խաղաղ, ինքնազուսպ գործելակերպի: Քանի մը պարբերութիւն անկէ՝ աւելի յստակ զաղափար մը կուտան անոր բովանդակութեան, մանաւանդ զեկուցող ստորագրող հայ հայրենասէր ղեկավարներուն շարժառիթներուն ու մտահոգութեանց մասին. -

«Դիմելով Մարզի քնակչութեանը, կոչ ենք անում պահպանել զսպառնութիւն եւ սքափութիւն, դրսեւորել քաղաքացիական հասունութիւն եւ համբերութիւն, ոչ մի պարագայում չենթարկուիլ պրովոկացիաների» (գրգռութեանց)...

«Յանուն այն բանի, որ արցունք չթափեն մեր մայրերը, ձեռք կոչ ենք անում լինել աշալուրջ, արժանի հակահարուած տալ նրանց, ովքեր մեզ տանում են արատաւոր ցանապարհով»...

«Ստեղծուած պայմաններում ամէն տեսակի միջոցները, ցոյցերը, երթերը, ժողովները կարող են է՛լ աւելի քարդացնել իրավիճակը: Ելնելով դրանից, կուսակցութեան մարզկոմը եւ մարզգործկոմը ներկայումս անթոյլատրելի են համարում այդօրինակ միջոցառումների անցկացումը»:

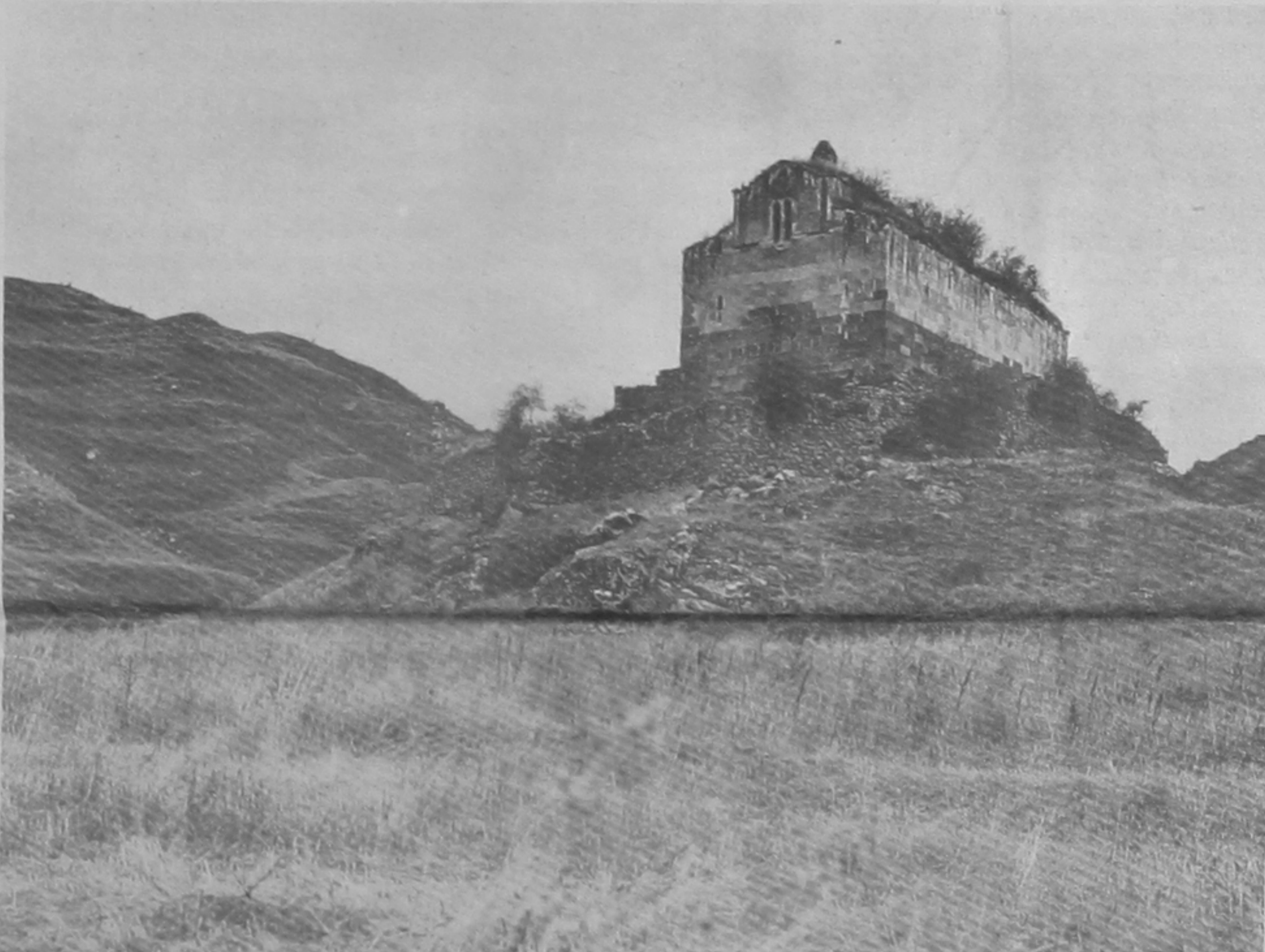
«Թանկագին դարաբաղցիներ, մենք հաւատում ենք ձեր բարձր բանակցութեանը, ձեր տոկունութեանը ու իմաստութեանը: Մենք նորից ու նորից ձեզ հանգստութեան եւ ողջախոհութեան կոչ ենք անում: Մեզանից իւրաքանչիւրի քաղաքացիական պարտքն է Մարզում վերականգնել կեանքի եւ աշխատանքի նորմալ ընթացքը»:

«Դիմում»ը ստորագրուած է Ղարաբաղի Հայ Համայնավար կուսակցութեան Կեդրոնական Կոմիտէի եւ Հայ ժողովրդական երեսփոխաններու, ուրեմն պաշտօնական իշխանութեան կողմէ: Անոր մէջ յորդորն ու խնդրանքը իրարու ընդելուծուած են սրտառուչ, պերճախօս ուժգնութեամբ, եղբրական ակնարկութեամբ «հայ մայրերու արցունքին...»: Դատողութեամբ ու խղճմտանքով հաշմուածներ անգամ դիւրին պէտք է կարենան հասկնալ այդ յիշեցումին ահռելի իմաստը: Ահա քաղաքագէտ հայ առաջնորդներու թելադրած ուղեգիծը, որ հասարակութիւնը մերժէ ենթարկուիլ գրգռիչներու վնասարար շարժումներուն ու խռովութեան կոչերուն, որովհետեւ անոնք ո՛չ միայն չեն նպաստեր հետապնդուող նպատակին, Ղարաբաղի գոյավիճակին վերափոխման: «Այլ ընդհակառակը, անոնք կը տկարացնեն, կը խափանեն նոյն նպատակին իրագործման համար թափուող դիւանագիտական ջանքերուն պտղաւորուիլը»:

Այդ ողբերգական հակադրութիւնը ծրագրուած պետական գործելակերպին եւ հրապարակներու վրայ սարքուած ցուցարարութեան ժխտական երեւոյթներուն միջեւ կը յայտնուի նաեւ Երեւանի մէջ, աւելի ընդհանուր տարողութեամբ:

Հայաստանի կուսակցապետ Սուրէն Յարութիւնեան, Հոկտեմբեր 8ին, հեռատեսիլի վրայ ընդարձակ զեկուցումը տեղեկութիւններ տուաւ Ղարաբաղի ներքին զօրացման եւ Հայաստանի հետ կապակցութեան համար իրենց թափած յամառ հետեւողական ջանքերուն մասին, որոնք արդէն

(Ծար.ը տեսնել 10րդ էջ)

Միծեռնակավանքի եկեղեցին

սպառնալիքը: Որովհետեւ իրենք երբեք չեն հանած հայոց աչքերը: Իրենց եղբայր թուրքերն են եղած, որ դարերով հայածած, թալանած, ջարդած հայ ժողովուրդը, կործանած ու բռնադրուած են արեւմտեան Հայաստանը: Եւ ահա, ազերի թուրքը, նոյնպէս ոճրապարտ յոխորտանքով կը պարծենայ սուլթաններու, համբաններու, թալաններու գործադրած ցեղասպան նախնիներու: Եւ կը հրճուի անշուշտ, Սուլթանիթի, Կիրովապատի, Նախիջևանի մէջ իր մարդասպան եղբայրներուն կատարած «աչքեր հանող» խուժուժ ոճիրներով, անմեղ, անպաշտպան հայ կիներու եւ մանուկներու վրայ: Ան շանդրադառնար նոյնիսկ, թէ իրրեւ բանաստեղծ՝ իր ցեղակից, հոգեկից, հաւատակից եղբայրներուն գործած հրէշային նախնիներուն համար, «եղբայրական» ժողովուրդի մը զուակներուն դէմ՝ բանախոհութեան ու զգացումի ազնիւ ներշնչումով՝ զղջումի ու վշտակցութեան քանի տողեր պարտաւոր էր թողնուիլ:

Բայց այն ատեն՝ ան չէր կրնար թուրք ըլլալ, այն...:

Հայութեան մէջ կայ ընդհանուր կարծրացած վարկած մը, թէ հայ ժողովուրդը դիւանագէտ քաղաքական առաջնորդներ չէ ունեցած հեռուոր անցեալէն մինչեւ մեր ժամանակները: Այս վերագրումը անճիշդ է եւ անարդար: Որովհետեւ հայ դիւանագէտներ եղած են սկսեալ վաղեմի դարերէն եւ ծառայած են յաճախ օտար պետութեանց, նոյնիսկ 12 հայ կայսրներ տիրած են, բիւզանդական գահին վրայ: Մեր օրերուն՝ նուազար Փաշա եւ որդին Պողոս Նուպար Փաշան քաղաքական ազդեցիկ պաշտօններ վարած են Եգիպտոսի արքունիքին մէջ: Նորհրդային

խելացի ու հեռատես չէ եղած, անոնց առաջնորդութեան հետեւելու: Կը յիշեմ, տարիներ առաջ, Երեւանի մէջ մտերմական գրոյց մը կ'ունենայի Հայաստանի մէկ նախկին վարչապետին հետ եւ կը խօսէինք Սփիւռքի ու հայրենիքի կարգ մը խնդիրներուն ու խռովիչ տագնապներուն մասին: Այդ առիթով ան ըսաւ տրտում ժպիտով մը.

- Ի՞նչ ասեմք, կարող ենք միայն փստսալ, որ մեր ժողովուրդը, լինի դա Հայաստանում, թէ լինի սփիւռքում՝ դեռեւս չի հասել լրիւ գիտակցութեան, ազգային պետականութեան կենսական արժէքի մասին:

Եւ անոր այդ բնորոշումը լիապէս կը վաւերացուի, Ղարաբաղը մայր երկրին միացնելու նպատակով մղուած պայքարին, ծաւալող ցոյցերուն, պահանջի համախմբումներուն մէջ պարզուած կարգ մը զարտուղի երեւոյթներուն բնոյթով, որոնք տեղի ունեցան վերջացող տարուան ընթացքին: Այս շրջանին եւս, Հայաստան ունեցաւ դիւանագէտ առաջնորդներ՝ Համայնավար կուսակցութեան Կեդրոնական Կոմիտէի Առաջին Գարտուղար Սուրէն Յարութիւնեան, Նախագահ Հրանտ Ոսկանեան, Վարչապետ Ֆատէյ Սարգսեան, Ղարաբաղի կուսակցապետ Հենրիկ Պողոսեան եւ իրենց պաշտօնակից վարիչները: Անոնք կորովի, հետեւողական ջանքեր կը թափեն Նորհրդային Միութեան Կեդրոնական Իշխանութեան մօտ, Մոսկուա, նաեւ Ազգութեանց հարցերն ու վէճերը ուսումնասիրող, անոնց բանաւոր լուծումներ փնտռող Յանձնախումբին մէջ, այնտեղ համաձայնութիւն չահելու համար, որ Ղարաբաղը վերամիացուի Հայաստանին, կամ գոնէ անջատուի Ատրպէյճանի թշնամական իշխանութիւնէն:

Ղարաբաղ - Արցախի կուսակցապետը, Հենրիկ Պողոսեան, այդ կապակցութեամբ յայտարարեց

ՂԱՐԱԲԱՂ-ԱՐՑԱՆ

(Շար. 9րդ էջէն)

լայն առաւելութիւններ ապահոված են Արցախի ինքնավար Մարզին համար: Ան մտատանջ զգուշացուց նաեւ, թէ «Լեռնային Ղարաբաղի հարցի շուրջ ծաւալած շարժումը դուրս է եկել իր ակնկալից...»: «Կրֆրիի եւ յոյզերի նոր բռնկումը այնպիսի վտանգաւոր սահմանի հասան, երբ ընդամենը մի քայլ էր մնում մինչեւ ամենացաւալի հետեւանքները, իր մէջ ներառելով հոսանքներ, որոնց կողմից հետապնդուող նպատակները անյարիր են մեր ազգային շահերին»:

Շատ վառ երեւակայութիւն անհրաժեշտ չէ, թափանցելու համար այս խօսքերուն բացայայտ իմաստին ու դառն նշանակութեան: Չարախօսութիւններ, ճշմարտութեան նենգափոխումներ յերկրող խմբակներ «միտումնաւոր լուրեր տարածում են, հանրապետութեան ղեկավարութեան եւ ժողովուրդի միջեւ իր առաջացած խզման մասին: Այդպիսի խզում չկար եւ չի կարող լինել»:

Այդպիսի վնասարար վերագրումներ, շարախօսներու նման զրպարտութիւններ, պղտոր շարժառիթները դիտուած՝ միայն մէկ արդիւնքի կրնան յանգիլ. — Հայաստանի կուսակցական ու պետական ղեկավարութիւնը վարկաբեկել Սովետ Միութեան Կեդրոնական Իշխանութեան մօտ, իբրեւ անզօր ու ապիկար, եւ այդ կերպով անդամալուծել անոնց կորովի ճիգերը՝ Ղարաբաղի ներկայ գոյակիճակը վերափոխելու պայքարին մէջ:

«Ժամանակն է միտինկային հայրենասիրութիւնից, զգացական հայրենասիրութիւնից անցնել պրակտիկ գործերի», իրաւացի շեշտով կը յորդորէ Սուրէն Յարութիւնեան: Եւ ան իր հաւատքը կը հաստատէ հեռահաս իմաստութեան պատգամով մը. — «Մենք բարի կը հասնենք եթէ ժողովուրդը ըլլայ միասնական»:

Այս սրտախոյզ կոչին մէջ իրարու ձուլուած են առաջնորդի հրահանգ եւ հարազատի թախանձանք: Ատրպէյճանի հակահայ ղեկավարներն ու խուժանը որքան վայրագ՝ նոյնքան խորամանկ են: Եւ պէտք չէ անոնց պատրուակ ընծայել, որ Կեդրոնական Կառավարութեան մօտ՝ մեր հետապնդած արդար դատին հիմերուն դառ ու հարուած չպրտեն:

Սուրէն Յարութիւնեան վտանգաւոր, աղէտալի կը նկատէ հրապարակային ցոյցերու ընթացքին՝ արկածախնդիր մարդոց զրգոխ կարգախօսները: Բարձրախօսներու վրայ, անոնք՝

«Բացէ ի բաց հռչակում են զինուելու, հայկական զօրամիւտներ ստեղծելու, Հայաստանի այսպէս կոչուած ինքնորոշման (անկախութեան) համար պայքարելու կոչեր: Չարախօսութիւնների եւ յերկրամասների հետեւանքով բոլորովում են կրքեր, նոյնիսկ առաջ առանձին հակառուսական տրամադրութիւններ:

«Մեր ժողովուրդը վեճաբար մերժում է այդ անաղիւրիստական կոչերը...: Միթէ միկրոֆոնի մօտ տրամադրութիւն ստեղծողները չե՞ն հասկանում, որ անբարոյ մեթոտներով յոյզերի գրգռումը հասարակական վտանգ է ներկայացնում, որ բարոյական դաս չէ երեխաներին երթերի, միթիւնկների մէջ ներքաշելը, պարապումները (դասերէն) կտրելը, նրանց ապագայի հետ խաղալը: Զէ՞ որ նոյնիսկ Տէր Զօրի անապատում հայ մայրերը իրենց երեխաներին գրագիտութիւն էին սովորեցնում, Մեսրոպեան գիրքը աւագի վրայ գծելով...»:

«Կամ վերցնենք գործադուլները»: Եւ Սուրէն Յարութիւնեան վաւերական թուանշաններով կը նկարագրէ քանակը այն ծանր կորուստներուն, որոնց կ'ենթարկուին Հայաստանի ժողովուրդը, ճարտարարուեստը, արտադրութիւնները, շինարարական կառուցումները, տասնեակ հազար գործաւորներու իրենց աշխատավարձէն զրկուելը, իբրեւ բնական հետեւանք գործադուլներուն:

Այդ կապակցութեամբ, բանաստեղծ Վահագն Դաւթեան հրատարակած է յօդուած մը, «Բողոքում ենք» խորագիրով, որուն մէջ կը յայտնէ իր համակիր դիրքը հանդէպ այն ցուցարարներուն, որոնք բողոքի ժողովներ կը սարքեն Ղարաբաղի շուրջ կատարուած ազերիներու ոճիրներուն. — «Հալածանքի, բռնութեան եւ սպանդի արարքներուն դէմ: Բայց կը շեշտէ Վահագն Դաւթեան, թէ մէկ «վերապահութիւն» ունի. գործադուլները: Որովհետեւ՝ կը յայտարարէ տաղանդաւոր բանաստեղծը՝ «Խորապէս համոզուած եմ, որ ցոյցերին ուղեկցող գործադուլները այն միջոցը չեն որ կարող են օգուտ բերել գործին: Գուցէ հակառակն է: Զէ՞ որ մեր կանգ առած գործարանները, որոնք բազմաթիւ թելերով կապուած են միութեանկան այլ գործարանների

հետ, ստիպում են, որ կազ առնեն նաեւ դրանք, խփելով հազարաւոր աշխատուորների նիւթակահին: Ի՞նչ կը մտածեն նրանք մեր մասին. դժգոհութեամբ չե՞ն լցուի մեր դէմ: Իսկ դա նպաստաւոր է արդեօք մեզ, օգնու՞մ է մեր արդար գործին: Շատ եմ կասկածում»:

Նոյն յօդուածին մէջ Վահագն Դաւթեան կը յիշէ, թէ «Հայաստանի Գիտութեան Ակադեմիայի մի խումբ անդամներ գնացին շնորհաւորելու հայ ժողովուրդի հանճարեղ գաւակ ու մեծ քաղաքացի Վիկտոր Համբարձումեանի ծննդեան 80ամեակը: Յուզուած ու Ղարաբաղում նիւթուած նոր ոճրագործութիւններից բայց եւ գտնում էր, որ գործադուլներով չէ՛ որ պիտի հասնինք արդարութեանը, պիտի հասնինք մեր իղծերին ու նպատակներին»:

«Գործադուլները, բառացիօրէն ասաց նա. — նման են ինքնասպանութեան»:

Վստահաբար նոյն մտատանջ անձկութեամբ, նոյն հոգեկան խռովքով է, որ ղեկավար Սուրէն Յարութիւնեան այդ սրտախոյզ կոչը ուղղած է Հայաստանի բոլոր հայերուն: Եւ երբ ան զանոնք կը կոչէ «Թանկագին հայրենակիցներ», իր ընդերքին խորէն, ես կ'երեւակայեմ որ ան թերեւս այսպէս կը շարունակէ խօսիլ անոնց հետ:

Միւրեւի՛ եզրայրներ ու քոյրեր, հարազատ գաւակներ մեր մայր հայրենիքին. — մենք նոյն իտէլիներուն կը ձգտինք, մոյն ազգային նպատակները կ'երազենք իրագործել: Ինչպէ՞ս կրնայ տարբեր ըլլալ, չէ՞ որ մենք բոլորս սերունդներն ենք Հայկ Նահապետին, Տիգրան Մեծին, Սպարապետ Վարդանին ու Մեսրոպ Մաշտոցին, սքանչելի Նարեկացիին, մինչեւ լուսապսակ Արովեանին եւ հայոց ազատագրական պայքարէն հերոսական մարտիկներուն: Եւ հիմա, ժողովուրդը եւ մենք, հայրենի իշխանութեան պաշտօնեաներ, նոյն ջերմեռանդ նուիրումով կը ցանկանք, որ մեր պատմական Ղարաբաղը միացնենք Սորհրդային Հայաստանին: Կամ գոնէ առժամաբար՝ զայն անջատենք Ատրպէյճանի թշնամական լուծէն: Բայց մենք գիտենք, որ օրէնքով չարտօնուած խռովալի ցոյցերը, արկածախնդիր խմբակներու զրգոխ կոչերը, վնասակար գործադուլները եւ հակասովետ կարգախօսները երբեք չեն նպաստեր մեր իրաւացի պահանջին օրինական հետապնդման: Ժիշդ ատոր հակառակ արդիւնքով՝ ատոնք կ'օգնեն ատրպէյճանին, որ ան խափանարար պատուարներ կանգնէ մեր ծրագրուած, յարատեւ ճիգերուն ճամբուն վրայ: Ես եղբայրական սիրով կը խնդրեմ ձեզմէ, թանկագին հարազատներ, մեր արդէն տաժանելի աշխատանքը աւելի եւս մի՛ դժուարացնէք, մի՛ հետեւիք կասկածելի, արկածախնդիր մարդոց խռովարար յորդորներուն: Ղարաբաղ-Արցախի վերադարձին համար հայկական պահանջը քաղաքական խնդիր է, թոյլ տուէք, որ մենք, ձեր կառավարութեան վարիչները, առանց խռովարար ցուցարարներու վնասարբ արարքներուն շարիքը՝ շարունակենք մեր դիւանագիտական ձեռնարկները Սորհրդային Միութեան Կեդրոնական Իշխանութեան մօտ, հայոց ազգային, ընդհատական նշանակէտին հասնելու համար: Այո՞, սիրելի՛ եղբայրներ ու քոյրեր, ձեր խաղաղ, կարգապահ հաւատարմութեամբ զօրացուցէ՛ք մեր թիւերն ու կամքերը, ի սէր մեր մէկ հատիկ Հայաստանին, ի սէր մեր ստեղծարար ժողովուրդին յաւերժական գոյատեւման, եւ ձեր գաւակներուն պայծառ ապագային ի սէր...:

Այդ յուսալից անկալութեամբ, այդ մտատանջութեամբ՝ Հայաստանի պետական ղեկավարները պաշտօնական «դիմում» մը հրապարակեցին, ուղղուած երկիրին լայն հասարակութեան, որ երեւցաւ «Գրական Թերթ»ի 23 Սեպտեմբեր, 1988ի, Ուրբաթ թիւի ճակատին: Անոր ամբողջ բովանդակութեան մէջ կը յայտնուի ճշմարտային հոգեվիճակ մը, որ կը սկսի նաեւ առաջին պարբերութիւնէ: Հոն կ'արձանագրուին. —

«Լեռնային Ղարաբաղի վերջին իրադարձութիւնների կապակցութեամբ իրադրութիւնը Հայաստանի Հանրապետութիւնում վերստին սրուել է: Երեւանում անընդհատ տեղի են ունենում չարտօնուած միթիւնկներ, ցոյցեր, երթեր: Հնչում են գործադուլ անելու անպատասխանատու կոչեր...: Միթիւնկներում սկսել են հնչել յոյժ վտանգաւոր կոչեր, որոնք ոչ մի ընդհանուր բան չունին ԼՂՄԻ (Լեռնային Ղարաբաղի Ինքնավար Մարզի) պրոպեմնների հետ»:

«Ղարաբաղի մէջ եւ շուրջ ստեղծուած պայքարներու առնչութեամբ՝ անոնց համար Հայաստանի պետական վարիչները խորունկ ցաւ ու ախտոսանք կ'արտայայտեն: Եւ անոնց «դիմում»ը կը շարունակէ.

«Կիսելով մեր հայրենակիցների տագնապն ու

անհանգստութիւնը եւ խորիմ կարեկցանք յայտնելով տուժածներին՝ մենք դիմում ենք մեր ժողովրդի բանականութեանը, անկեղծ հայրենասիրական զգացումներին:

«Յանուն հայ ժողովրդի ապագայի մենք կոչ ենք անում ցուցաբերել զգոնութիւն, ինքնատիրապետում, զսպուածութիւն, գիտակցիլ այն վտանգը, որի առջեւ կարող է յայտնուիլ մեր ժողովուրդը, եթէ կրկնուի շարունակեմ բոլորովին»:

«Հայ ժողովուրդը դարերով պայքարել է իր ակախութեան, իր պետականութեան վերականգնման, իր լեզուի, մշակոյթի, ինքնատիրապետական պահպանման համար: Հայ ազգային ազատագրական շարժման ակնաւոր գործիչները իրենց յոյսերը միշտ կապում էին ուս ժողովրդի հետ...:

«Մենք դիմում ենք մեր փառապանք բանուոր դասակարգին, գիւղացիութեանը, մտաւորականութեանը, երիտասարդութեանը, մեր մայրերին ու երեխաներին, բոլոր նրանց, ում թանկ է Հայաստանի եակատագիրը, արժանի եղէք հայ ժողովրդի հայրենասիրական եւ ինտերնացիոնալ ազնիւ աւանդներին, մեր ժողովրդի, մեր երկրի ազատութեան ու անկախութեան պայքարում ընկած հազարաւոր գոհերի յիշատակին...»:

Հայաստանի Կոմկուսի Կեդրոնական Կոմիտէ (ՍՍԽՖՍՍ ԶԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ) առաջին քարտուղար

Հայկական Ս.Ս. Գերագոյն Սովետի Նախագահութիւն (ՀՐԱՆՏ ՈՍԿԱՆԵԱՆ) Նախագահ

Հայկական Ս.Ս. Միմիստրների Խորհուրդ (ՅԱՏԷՅ ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ) Վարչապետ

Ջերմեռանդ հայրենասիրութիւն, քաղաքական խորունկ գիտակցութիւն ու մտատանջ ցաւ խտացուած Հայաստանի ղեկավարներուն այս սրտախոյզ «դիմում»ին մէջ: Անոր հանդէպ խռով մնալ՝ համագոր է հայոց ազգային գոյատեւման պայքարին դաւելուն:

Տարբեր առիթներով՝ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վազգէն Ա. հեռատեսիլի վրայ զրոյցով եւ իր քարոզներով՝ նոյնպէս ինքնազուսպ խոհեմութեան, քաղաքական իմաստութեան յորդորականներ խօսեցաւ Հայաստանի ժողովուրդին: Անցեալ Յուլիս 7ին, երբ «Զուարթնոց» օրակայանին վրայ ցուցարարներուն արշաւ մը կատարուեցաւ՝ Վեհափառ Հայրապետը իր խոր մտահոգութիւնը արտայայտեց հեռատեսիլով.

«Միւրեւի ժողովուրդ, քաղաքացիներ Մայր Հայրենիքի»:

Մտատանջ վիշտով Հայոց կաթողիկոսը անդրադարձաւ հայութեան ընդհանրական պահանջին, որ Ղարաբաղը վերադարձուի Հայաստանին եւ յիշեց այդ արդար նպատակին համար կատարուած ժողովրդային շարժումները, բողոքները եւ խռովարար արարքները: Վեհափառ Հայրապետը յուսախաբ դառնութեամբ նաեւ յայտարարեց.

«Ես հպարտ էի վերջին ամիսներին մեր ժողովրդի հայրենասիրական կարգապահ կեցուածքով ու ցոյցերով, Օփերայի հրապարակում, որով աշխարհով մէկ բարձրացաւ հայաստանիների բարոյական վարկը: Սակայն օդանաւակայանի բռնագրաւումով եւ այդ օրերին Նրեւանում անկարգութիւններով մենք կորցրինք կարեւոր չափով ինչ որ շահել էինք: Անկարգ եւ անհաւասարակշիռ արարքներով կամ յուզական այրելուներով հնարաւոր չէ ոչ մի տեղ հասնել: ոչ մի հարց լուծել: Ընդհակառակը, նման արարքների հետեւանքը կը լինի լաւ սկսում մի գործ ձախողեցնել, ուղիղ քանակապարհով շեղուիլ եւ գնալ դէպի վտանգներով լի անձանօթը:

«Ես իմ գոհունակութիւնն եմ յայտնում մեր հայրենի ղեկավարութեանը ցուրտ ցուցաբերած իր իմաստուն ու կորովի վերաբերմունքի համար, ու խնդրում եմ, որ նա շարունակի իր բոլոր միջոցները ի գործ դնել, մինչեւ որ գտնուի վերջնական մի արդար լուծում Ղարաբաղեան հարցում»:

Այսպէս ուրեմն: Հայաստանի հայ Համայնավար կուսակցապետը, Սուրէն Յարութիւնեան, երկրին նախագահը՝ Հրանդ Ոսկանեան, Վարչապետը՝ Պատէյ Սարգսեան եւ պետական ամբողջ ղեկավար դասը, առաւել նաեւ Ամենայն Հայոց կաթողիկոս Վեհափառ Վազգէն Ա. Հայրապետը, հեռատեսիլի

(Շար.ը տեսնել 11րդ էջ)

ԱՐՑԱԽ

(Շար. 10րդ էջէն)

վրայ, եւ մամուլի կոչերով՝ կը յորդորեն ժողովրդային բոլոր խաւերուն, որ հեռատես հայրենասիրութիւն, քաղաքական գիտակցութիւն ու առարկայական դատողութիւն ցուցաբերեն: Եւ չհետեւին ամբոխավար գրգռիչներու, փառամուրկածախնդիրներու, ճշմարտութիւնը նենեգափոխող «ազգայնական» մունետիկներու կանչերու: Որովհետեւ անոնք իրենց աղէտալի ծրագիրներով ու յարուցած խռովութիւններով՝ հայ ժողովուրդին ազգային գոյատեւումը եւ Հայաստանի ներկան ու ապագան կը «վտանգեն» կամ դէպի «անդունդ կ'առաջնորդեն»:

Իսկ ի՞նչ են այդ վնասարար արարքները. — Օրինակ՝ Երեւանի «Զուարթնոց օղակայանին

«գրաւումը», որուն հայ տարաբախտ երիտասարդ մըն ալ զոհ գնաց: Այդ անմիտ արշաւը սարքողները գիտէին հարկաւ, որ ամէն երկիրի մէջ օղակայանները պետական սեփականութիւն են, ուրեմն ենթակայ են անոնց պաշտպանութեան: «Զուարթնոց» օղակայանն ալ, ամբողջ Սովետ Միութեան սաւառնակներու սպասարկութեան ցանցին մէկ անբաժան օղակն է, որ Հայաստանի մէջ կայանն է Խորհրդային «Աէրոֆլոթ» ինքնաթիռներու թռիչքներուն: Կը նշանակէ թէ՛ յարձակում մը «Զուարթնոց»ի վրայ, միջազգային օրէնքով անթոյլատրելի արշաւ մըն էր ամբողջ Սովետ Միութեան իրաւունքներուն ու հեղինակութեան դէմ, որ պիտի զսպուէր անկասկած:

Եւ ատիկա պիտի պատահէր ուրիշ որեւէ երկիրի պարագային: Միացեալ Նահանգներու մէջ՝ օղանաւային բոլոր ընկերութիւնները անհատական սեփականութիւն են եւ Ուաշինկթընի

կառավարութիւլը բաժնետիրական ոչ մէկ իրաւունք ունի անոնց վրայ: Բայց շուրջ 7-8 տարի առաջ, Ամերիկայի օդային երթեւեկութիւնը կարգաւորողներու միութիւնը գործադուլի ձեռնարկեց, աշխատավարձի յաւելման պահանջով, որ համաձայն էր երկիրին օրէնքներուն եւ աւանդութեան: Այն ատեն, նախագահ Ռանըլտ Ռեկըն դեռ նոր ընտրուած՝ լուծուած յայտարարեց թռիչքներու վերահսկիչներու այդ Միութիւնը (Եր Գոմթրոլըր Եունիընը) եւ անոր բոլոր անդամները վտարեց իրենց պաշտօններէն: Արգիլեց որ անոնցմէ որեւէ մէկը աշխատանքի ընդունուի կառավարական որեւէ բաժանմունքի մէջ: Եւ անոնց գործերուն վրայ բերուեցան տարբեր մարզերէ նոր անձեր, շատերը անփորձ, որ պիտի մարզուէին, բայց՝ կարգ մը ցաւալի օղանաւային արկածներ տեղի ունեցան...:

(Շար. 2)